

ÓSCAR DE LA CRUZ PALMA

Ramon i l'ortodòxia. La causa pia

RESUM

Els documents que contenen els diversos processos històrics de canonització de Ramon Llull són una font d'informació primordial per a l'estudi de la devoció i culte *ab immemori* dedicats a Ramon Llull. El fet que la seva ortodòxia fos denunciada per Nicolau Eimerich i d'haver rebut acusacions d'heterodòxia per altres institucions posteriors, no va impedir un culte popular i també oficial enormement difós a l'illa de Mallorca, que arribà a institucionalitzar-se amb la finalitat d'aconseguir la seva canonització. Aquest referens devocional ha marcat les referències bibliogràfiques més rellevants de les biografies clàssiques lul·lianes. Els documents dels processos permeten encara revisar la història del lul·lisme i desprenen dades i anècdotes que s'han de tenir en compte per a la comprensió i la recepció de les obres lul·lianes i de la biografia de Ramon Llull.

PARAULES CLAU: Ramon Llull, procés de canonització, lul·lisme.

ABSTRACT

The material that contains the different historic proceedings of Ramon Llull's canonisation, is the main information source in studying the *ab immemori* devotion to Ramon Llull. The fact that Nicolau Eimerich and later institutions denounced and pointed to Llull's heterodoxy did not prevent from a popular worship that even was broadly established in Majorca. This devotional background is even remarkable in the most important classical biographies of Ramon Llull. The documents of the proceedings still enable to review the history of Lullism and provide data that have to be taken into consideration for the understanding and reception of Ramon Llull.

KEYWORDS: Ramon Llull, canonisation proceeding, Lullism.

ÓSCAR DE LA CRUZ PALMA*

Ramon i l'ortodòxia. La causa pia**

Si anem a Palma, ens podem trobar a la cara nord de la plaça Major amb una inscripció commemorativa situada al lloc on era la casa de Ramon Llull. La placa rectangular disposa a la part superior el segell de la família de Llull (una lluna invertida) i la data en què fou col·locada, 1888. Diu:

18<*vexillum*>88
EN AQVEST LLOCH ESTAVA,
SEGONS LA TRADICIÓ, LA CASA
NATALICIA DEL GRAN SAVI
Y BENAVENTVRAT MARTIR
-1232- RAMON LVLL -1315-

Diverses reformes sobre l'urbanisme de Palma van fer que, a partir de 1823, la ciutat enderroqués el barri ocupat primordialment per l'edifici de la Inquisició i es construís l'actual plaça Major. La reforma afectà diversos edificis i carrers, entre els quals el carrer de Sant Miquel¹ –que continua

* Universitat Autònoma de Barcelona.

** Aquest treball és el resultat de la conferència dictada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el 14 d'abril de 2016, dintre de l'acte titulat: «En el setè centenari de la mort de Ramon Llull: evocació de la seva vida i obra», organitzat per la professora Lola Badia. S. TRIAS MERCANT (2005-2006, esp. 72) distingeix encertadament entre Causa Lul·liana, en referència al procés històric de canonització, i Causa Pia Lul·liana, la institució amb aquesta finalitat fundada en 1610. La nostra presentació en minúscules fa referència més aviat al primer cas, tot i que també farem esment de la institució.

sent a la sortida nord de la plaça—, a on hi havia la casa de Ramon Llull. Les fonts dels processos també la situen a una travessera anomenada Miser Roig a tocar del mateix carrer de Sant Miquel, en l'època en què el notari Andreu Casselles, segons diu ell mateix, és el propietari de la casa que havia pertangut a Ramon Llull des de 1589. És, doncs, el mateix lloc a on, durant la matinada d'un 25 de gener —festivitat de Sant Pau—, se li va aparèixer en repetides ocasions la imatge de Crist crucificat, convertit en lloc de culte al Beat, a on s'havia arribat a consagrar un petit altar per a la celebració de misses,² acompanyat d'algunes imatges, una de les quals, segons Miquela Sacarés,³ que representa el moment de la conversió, ara es conserva a l'església de Sant Felip Neri, a Palma.

Anualment, cap a les cinc de la matinada de l'esmentat dia 25 de gener, es podia percebre a la casa on havia viscut Ramon Llull, concretament provinent de la seva estança, situada a la segona planta, un perfum «suavíssim».⁴

1. Per exemple al ms. ADM 17.9, fols. 40v-41r: «nelle case che in oggi posside don Pietro Cereroli, le quali hanno portone gran|de, in un vicolo della strada di san Michele»; fols. 188v-189v «che il beato Raimondo Lull nacque in questa città di Palma, capitale del regno di Majorca, nella casa che presentemente possiede don Pietro Cererols, la quale ha il portone grande in un vicolo della strada di |san Michele, in torno all'anno mille duecento trenta cinque, da nobilissimi cattolici e pii genitori».

2. Per exemple al ms. ADM 17.9, fol. 206r-v: «ed alli mensa di giugno ho veduto mol|tissime persone andare all'oratorio che stà nella casa di don Pietro Carerols, luogo nel quale si dice, ed io ancora l'ho uditor dire da miei maggiori, che nacque il detto Beato Raimondo Lull»; fol. 227r: «essendo io andato alla casa presentemente posseduta da don Pietro Cerarolo, in un oratorio che vi é, in vui si dice esservi nato il Beato Raimondo Lull, ho veduto co' miei proprii occhi celebrarvisi la messa, ed ho veduto ancora in devenirvi quel concorso di popolo che esprime l'articolo, e similmente ho udito da miei maggiori che da molto tempo si era fatto in questa maniera».

3. Per exemple al ms. ADM 17.9, fol. 185r: «due altre [sc. imagine] nella casa in cui si dice esser nato il detto beato Raimondo, cioè una sopra la porta dell'oratorio, e l'altra nella cappella dell'istesso oratorio, che stà in detta casa, e tutte due sono dipinte co raggì». Coneixem la identificació donada per Miquela Sacarés gràcies a una conferència no publicada, dictada en Barcelona el 11.05.2013, a la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull.

4. Ms. ADM 17.7, fol. 1r, amb la súplica de Pere Ribot al Vicari General: «després de haver-lo il-luminat doctor mestre Ramon Llull viscut ab libertada vida, estant una nit en son aposento, que fonch la nit del gloriós apòstol Sant Pau, premeditant sobre de son llit la miserable y infortunada vida que fins en aquell punct havia tinguda, comensant ja arrepentir-se de lo pasat, li aparagué la dita nit acirca cinch hores *post solis occasum* Jesuchrist Crucificat, per rehó de la qual aperitió y altres arribà a fer tant sancta vida, com a tots és nottori. E axibé, en mostre y senyals de la dita aperitió, se ha acostumat y acustume cade any en la mateixa nit, punct y hora comensar-se a sentir tanta flagràntia y suavíssim olor en lo mateix aposento y lloch de sa casa, vuy posseïda per Andreu Casselles notari, que admira y dexa atòntits a tots los circumstants».

Més tard, hi trobarem documentat que el mateix tornava a passar durant la matinada del dia 30 de juny, data en què es commemorava el seu martiri. Admirat per aquest *senyal miraculós*, el dia 1 de febrer de 1605, el notari Pere Ribot, amic del també notari i actual propietari Andreu Casselles, escriu una instància al Vicari General perquè interrogui als testimonis sobre el perfum que s'hi percep. El Vicari General ordena dos dies després, el 3 de febrer, que s'estengui acta, de manera que entre els dies 5 de maig de 1605 i 13 de febrer de 1606 —aquesta llarga durada s'explica perquè es vol tornar a comprovar si el dia 25 de gener es reproduceix el mateix fenomen—, se celebra un interrogatori sobre tretze persones destinat a indagar sobre l'origen i raó del perfum, totes elles testimonis directes, familiars i amics del notari. Per exemple, el reverend Francesc Bonnin, el testimoni número 6, dirà que es percep aquesta olor durant el temps de pregar «dos Credos» i la identifica amb la del benjuí (és a dir, el *Styrax benzoin*).

El mateix notari Pere Ribó entre el dia 2 de febrer i el 20 de maig de 1608 recull les declaracions de catorze testimonis —alguns dels quals ja havien declarat anteriorment sobre el perfum—, però ara sobre miracles atribuïts a la intercessió del Beat Ramon Llull. I com a continuació de l'anterior, encara entre 1608 i 1613 s'obre un nou interrogatori sobre el qual declaren 128 testimonis amb 35 articles: els set primers sobre la vida i mort del Beat, amb preguntes sobre la seva conversió *ad poenitentiam*, el perfum, el retir a Randa, la il·luminació de la ciència divina, pelegrinatge i viatges i martiri; les preguntes 8-16 interroguen sobre l'arribada del cos a Palma i la seva sepultura; els articles 17-20 sobre la fama de santedat; els 21 i 22 sobre les fundacions, obres pies, oficis dedicats al Beat; els 23-26 interroguen sobre les manifestacions devocionals al sepulcre del Beat; el 27 sobre les imatges que coneixen els declarants; els 28-32 pregunten sobre la prospecció de les relíquies feta el 5 de desembre de 1611, a la qual volia acudir tanta gent que es va fer durant la matinada i a porta tancada —per cert, en obrir el

Per exemple al ms. ADM 17.9, fol. 197v-198r: «Ed ho veduto ancora concorrervi molta gente ne giorni 25 di gennaio e 30 di giugno ogni anno. In torno poi a quello che s'incarra in quest'articolo dell'odore e fraganza, dico esser vero, per averlo udito dire da diverse persone, e per averlo letto in un istrumento publico, in cui si dichiara che tal odore soavissimo, ecelente, sentito da molte persone che ivi si introvarono presenti, non si poteva attribuire a causa naturale, e questo e tradizione antichissima e publica voce e fama in questo regno di Majorca».

sepulcre, es va percebre el mateix perfum que el que apareixia a casa seva—; l'article 33 interroga sobre un cas miraculós concret, que és el cas del metge Rafael Amer, la dona del qual es va guarir amb la imposició del rosari. Els 34-36 són formalitats jurídiques sobre la promesa d'haver dit la veritat a les declaracions.

Podríem dir, doncs, que l'any 1605, amb la iniciativa notarial relacionada amb el perfum, comença una llarga sèrie d'accions notariales i jurídiques que, de seguida, evolucionaran en diversos processos de canonització de Ramon Llull. En realitat s'inicia un període *a favor* que és oposat al també llarg procés *en contra* de les obres lul·lianes iniciat pel dominic Nicolau Eimerich (1316-1399) i confirmat per una butlla per part de Gregori XI en 1376 i per la Universitat de París en 1390. És cert que en 1419 també s'obté de Roma una sentència absolutòria⁵ i diversos reis de la Corona Catalano-aragonesa i de Castella⁶ aproven permisos per a l'ensenyament de les obres de Ramon Llull, però sorprenentment l'ombra de la seva heterodòxia només ha quedat esborrada quan s'ha demostrat recentment que les acusacions de Eimerich eren científicament infundades i, fins i tot, falses.⁷

En tot cas, l'assumpte de la canonització de Ramon Llull és tan llarg com el mateix lul·lisme. De fet, no se'n pot desvincular. En un moment de fort debat sobre la condemna i absolució de l'ortodòxia i santedat del mestre Ramon, el Gran i General Consell del Regne de Mallorca funda el dia 2 de març en 1610⁸ —és a dir, contemporàniament a l'aparició de les primeres actes notariales— la Causa Pia Lul·liana, una institució encapçalada pel Síndic franciscà Fra Antoni Busquets —considerat el primer Postulador formalment nomenat— destinada a obtenir la seva canonització.⁹ L'instrument l'escull, segons diu, «para fi y effecte de tractar i negociar en e sobre la canonitzatio del Dr. Mestre Ramón Llull» a les Corts de Sa Majestat (Felip III) i de sa Santedat (aleshores Pau V). Segons L. Pérez Martínez —un dels especialis-

5. J. DE PUIG I OLIVER, J. de (2000).

6. Pere III en 1369; Joan I en 1392; Martí I en 1399; Alfons el Magnànim en 1425 i 1449; Ferran el Catòlic en 1500 i 1503, Carles V en 1526 i Felip II en 1597 [segons l'*Enciclopedia Universal Ilustrada*, Espasa-Calpe, Madrid-Barcelona, 1923¹ (reimpr. 1985), t. XLIX, 557-558].

7. S. MUZZI (2010).

8. L. PÉREZ MARTÍNEZ (1961, 117).

9. L. PÉREZ MARTÍNEZ (1961, 174).

tes més remarcables en l'estudi dels processos històrics de canonització—, l'Arxiu de la Causa Pia «se encontraba antiguamente en el Colegio de la Sapiencia de Palma de Mallorca. Actualmente, aunque no completo, se conserva en el Archivo Diocesano de Mallorca».¹⁰ Efectivament, aquest Arxiu Diocesà de Mallorca conserva l'original dels diversos processos històrics —incloses les deposicions de mallorquins transcrits en català dels segles XVII i XVIII—, en correspondència amb els exemplars enviats a Roma i conservats a l'Arxiu Secret Vaticà, allà normalment les traduccions al llatí i a l'italià. Aquesta documentació roman inèdita.¹¹ Realment, no estem segurs de la sort que va córrer aquesta institució de la Causa Pia Lul·liana. Hi ha una Reial Ordre que data del 31 d'agost de 1778 per la qual Carles III posa fi a la Causa de Ramon Llull a Roma. Aquest fet fa que la Causa Pia Lul·liana portés una «vida lánguida», segons diu Lorenzo Pérez (2004, 7), fins que va ser reactivada en 1845. Sobre el final d'aquesta institució no en sabem més.

A diferència de les declaracions davant notari que es registren entre 1605 i 1613, mossèn Gabriel Ramis ens fa veure¹² que el procés obert amb la instància presentada el 18 d'abril de 1747 pels postuladors, Fr. Pere-Antoni Riera i Fr. Francesc Vich de Superna, és el primer procés constituït i celebrat amb la formalitat requerida, obert sota l'autoritat del bisbe de Mallorca José Antonio de Zepeda, la finalitat del qual era demostrar el culte immemorial al Beat i que es titula *Processus originalis super immemorabili cultu exhibitio Servo Dei Beato Raymundo Lull, tertii ordinis S. Francisci, autoritate Ordinarii Maioricensis inceptus, prosecutus, absolutus*.

Aquest procés, però, obeeix a la butlla «Caelistis Ierusalem» del papa Urbà VIII de 1634, per la qual, cap *servent de Déu (servus Dei)* podia continuar rebent culte públic si no havia estat regularment canonitzat. S'exceptuaven aquells que havien rebut culte oficial sense interrupció des de feia més de cent anys (*cultus ab immemori*), a comptar des de la data d'aquest pronunciament. L'Església de Mallorca, doncs, es proposava amb

10. L. PÉREZ MARTÍNEZ (1961, 4).

11. Els manuscrits sobre els diversos processos conservats a l'ADM són el ms. 17.1, ms. 17.7, ms. 17.8, ms. 17.9-10, ms. 17.11-12, ms. 17.13, ms. 17.16 i ms. 17.17. Aquest arxiu també conserva documents de la Causa Pia Lul·liana, en un fons classificat amb aquest nom.

12. G. RAMIS MIQUEL (2008-2009).

aquest procés regular demostrar aquesta excepció en el cas de Ramon Llull, que encara no era oficialment Beat més enllà del culte oficial de Mallorca. El procés de 1747 s'allarga fins al 1749 i, sent el *cultus ab immemori* el centre de la investigació, ofereix una enorme quantitat d'informació sobre el culte popular i oficial dedicat a Ramon Llull, incloent-hi informes sobre llocs de culte a tota l'illa, imatges, actes de culte oficial (és a dir, misses, pregàries, pronunciaments del bisbe, etc.) i d'institucions acadèmiques de tradició lul·lista, com ara l'existència d'una càtedra d'Estudis Lul·lians a la Universitat de Palma.¹³ A més, aquest procés s'amplia amb una nova autòpsia de les restes conservades al sepulcre de Ramon Llull i les deposicions dels metges presents i d'artistes de diverses tècniques que declaren sobre l'autenticitat i antiguitat de les aurèoles que es troben a moltes pintures murals o quadres del Beat presentat com a sant.

Malgrat tot, Roma no emet encara un pronunciament a favor de la canonització. Probablement l'ambient cultural de l'illa, a on les escoles lul·listes sentien l'oposició de les escoles tomistes, escotistes i suaristes, expliquen part d'aquesta manca de determinació. Així, per exemple, el papa Benet XIV estableix el 26 de gener de 1768¹⁴ que la Causa de la Canonització no pot ser culminada sense l'examen de tots els escrits de Ramon Llull per part dels Censors Teòlegs. Aquesta decisió aturarà el procés de canonització de la Causa Pia Lul·liana, però encara està al rerefons de la necessitat de veure impreses les edicions de les obres de Ramon Llull, cosa que explica l'activitat que recull la col·lecció de les *Obres de Ramon Llull* (ORL) per a les versions catalanes i més tard de les *Opera Latina Raymundi Lulli* (ROL), encetada a Mallorca i continuada al Raimundus-Lullus-Institut de Friburg, consegüentment ubicat al Departament de Dogmàtica de la seva Facultat de Teologia.

La decisió de Benet XIV s'oposava també a activitats lul·listes que havien treballat amb claredat en favor de la Causa. No només havien aparegut

13. La conclusió del procés, signada per l'esmentat bisbe, és clara: «Ideo ex alia (Christi nomine repetito), dicimus, decernimus, declaramus, pronunciamus et definitiue sententiamus constare dicto uenerabili seruo Dei Beato Raymundo Lullio exhiberi et exhibitum fuisse cultum supra centum annos ante predicta decreta; et hoc scientibus et tollerantibus ordinariis Maioricensis diaecesis ac proinde causam istam uersari in casu excepto a praedictis decretis sanctae memoriae Urbani Papae Octauii super non cultu editis. Et propter ea declaramus in huiusmodi causa nullo modo contrauentum, sed sufficienter paritum fuisse <praefatis *mg.*> decretis» (ADM ms. 17/10 fol. 1668v).

14. El decret de Benet XIV es pot llegir al *Summarium* doc. 1B, p. 2.

algunes de les biografies més importants, entre les quals cal remarcar els treballs de Jaime Custurer, *Disertaciones históricas del culto inmemorial del B. Raymundo Lullio Dr. Iluminado y Mártir y de la inmunidad de censuras que goza su doctrina; con un apéndiz de su vida* (Mallorca, 1700), de Jean-Baptiste du Sollier, *Acta Beati Raymundi Lulli* (Anvers, 1708) i, especialment, d'Iu Salzinger, deutor d'aquests dos citats i qui s'havia posat a imprimir a partir de 1721 les obres en llatí amb la idea d'afavorir el procés tal com demostren les llargues pàgines (en són 432) que obren el primer volum. Salzinger no només ofereix una biografia encomiàstica de Ramon Llull –en la línia d'una *positio*–, una catalogació de les obres autèntiques –calia desprendre's de la forta tradició pseudolul·liana, especialment l'alquímica– i una explicació de l'Ars, sinó també la reproducció de documents històrics en aprovació de l'ortodòxia i de les obres de Llull que contrarestaven les denúncies d'Eimeric –també reproduïdes al seu pròleg– i que havien aparegut també a les actes notariales del notari Pere Ribot a partir de 1605. Encara apareixeran més treballs en la mateixa direcció, com ara els valuosos i monumentals quatre volums de les *Vindiciae Lullianae* d'Antoni Pasqual (Avinyó, 1778). Ens interessa remarcar, doncs, que bona part de la millor bibliografia clàssica –sobretot biografies– existent sobre Ramon Llull té relació amb els processos de canonització i, per tant, així com va aportar un excel·lent coneixement sobre la seva vida i obra, també tal apropar-s'hi amb una certa cautela, vista la seva finalitat, podríem dir «encomiàstica». El professor Villalba –al seu enciclopèdic treball biogràfic sobre Ramon Llull i el seu pensament– haurà pogut mesurar exactament la qualitat de tota aquesta informació, ben en el fons deutora de la *Vita coetanea*.

Per anar acabant, cal remarcar el descobriment recent de mossèn Josep Amengual i Batle d'un *Summarium e Informatio* de Beatificació i Canonització per part de la Congregació de Ritus, publicat a Roma en 1810, titulat *Maioricensis Beatificationis et Canonizationis Venerabilis Servi Dei Raymundi Lulli Martyris Tertii Ordinis Sancti Francisci Beati nuncupati Informatio super dubio an et quae servi Dei scripta sint revidenda. Revisa Aloysius Gardellini Sub-Promotor Fidei* [74 p., s. l. [Roma] s. a. [1810]].¹⁵ Aquest informe demostraria que la Cúria va continuar estudiant la canonització, es conclou

15. L'exemplar es troba a la Biblioteca dels Missioners dels Sagrats Cors del Monestir de la Real, BB FA 26/2 (òlim XIII-193).

amb la declaració de l'ortodòxia de Ramon Llull i declara «infecta» la condemna d'Eimeric i de Gregori XI. Encara en 1905 i, especialment, en 1910, s'empren uns *procesus super scriptis*, amb pronunciaments del Papa favorables a l'ortodòxia de les obres lul·lianes, el qual procés, però –sense explicació clara–, queda sense efecte. Al 1999 el bisbat de Mallorca i el Procurador de la Causa, mossèn Gabriel Ramis, entreguen formalment a Roma novament les obres lul·lianes per salvar l'escull de l'ortodòxia. Recordem que fins a l'edició del 2004 del Martirologi Romà no hi figurava l'elogi del Beat, que només es trobava, això sí, des de feia temps, al *Martirologium Franciscanum*. El treball de Sara Muzzi publicat al 2010 amb la demostració de les falsedats i errors en què es fonamentaven les acusacions d'Eimeric sembla que dona un nou impuls a la Causa, si més no, una renovació de l'optimisme dipositat. A hores d'ara, està *in itinere* el procés de canonització, a l'espera del pronunciament definitiu del Papa Francesc.

BIBLIOGRAFIA

- AMENGUAL I BATLE, Josep, *Ramon Llull, Sanctus Martyr mallorquí. La reivindicació de Benet XIV*, Palma de Mallorca, 2014.
- BATLLORI, Miquel, «Lul·lisme i antilul·lisme entre els segles XVIIè i XVIIIè», *Estudios Lulianos*, II, 1967, p. 5-19.
- CUSTURER, Jaime, *Disertaciones históricas del culto inmemorial del B. Raymundo Lullio Dr. Iluminado y Mártir y de la inmunidad de censuras que goza su doctrina, con un apéndice de su vida*, Palma de Mallorca, 1700.
- DE BOUVELLES, Charles, *Epistola in vitam Raemundi Lullii eremitaе*, dintre de *Commentarius in primordiale evangelium diui Ioanis. Vita Remundi eremitaе. Philosophicae & historicae aliquot epistolae*, París 1514, 1511.
- DE LA CRUZ PALMA, Óscar, «La *Quaestio quam clamauit palam Sarracenis* de Tomás le Myésier», *Studia Lulliana* 44, 2004, p. 79-88.
- DE PUIG I OLIVER, J., «La Sentència definitiva de 1419 sobre l'ortodòxia lul·liana. Contextos, protagonistes, problemes», *ATCA* 19, 2000, p. 297-388.
- FERRER, M., «La convulsió de 1750 referent al culte de Ramon Llull», *Studia Lulliana* 43, 2003, p. 103-126.

- FORT I COGUL, E., *Catalunya i la Inquisició*, Barcelona (esp. cap. 16: «El procés contra el lul·lisme», 1973, p. 91-97).
- MUZZI, Sara, *Da Raimondo Lullo a Nicola Emeric: storia di una falsificazione testuale dottrinale*, Roma, 2010.
- NADAL, Bartomeu, *Ramon Llull: autopsia*, Palma de Mallorca, 1987.
- PASQUAL, Antonius Rymundus, *Vindiciae Lullianae sive Demonstratio critica immunitatis doctrinae Illuminati Doctoris B. Raymundi Lulli Martyris, ab erroribus eidem a Nicolao Eymerico impactis, a Censuris ab Albitio Cardinali relatis, reliquisque aliorum lituris*, Avenione, [Avinyó] 1778, vol. I.
- PÉREZ MARTÍNEZ, LORENZO, *Intervención de la Santa Sede en la Causa lulliana*, Tesis doctoral presentada en la Facultad de Historia Eclesiástica de la Pontificia Universidad Gregoriana, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos, Roma, 1961, inèdita.
- *Los jurados de Mallorca y la Institución de la Causa Pia Lulliana*, Palma de Mallorca, Ajuntament de Palma, 1970.
- *Resum històric de la Causa Pia Lul·liana*, Palma de Mallorca, Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 1991.
- *Els fons manuscrits lul·lians de Mallorca*, ed. Albert Soler; pr. Fausto Roldán i Anthony Bonner, «Col·lecció Blaquerna» 4, Barcelona – Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona – Universitat de les Illes Balears, 2004.
- RAMIS MIQUEL, G., «Los procesos de beatificación de Ramon Llull», *Anthologica Annua* 55-56, 2008-2009, p. 245-263.
- SALZINGER, IVUS, *Beati Raymundi Lulli Doctoris Illuminati et Martyris opera* (tomus I) Moguntiae [Mainz], 1721.
- TRIAS MERCANT, S., «Els escrits de Llorenç Pérez: La Causa lul·liana i la Causa Pia Lul·liana», *Studia Lulliana*, 45-46, 2005-2006, p. 71-74.

